

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
BÖLÜMÜ**

mm

**Prof. Dr. Mine MENGİ Adına
TÜRKOLOJİ SEMPOZYUMU (20-22 Ekim 2011)
BİLDİRİLERİ**

ADANA-2012

SİBİCÂBÎ'NİN GÜLISTAN ÇEVİRİSİ

Okt. Oğuz ERGENE
Mersin Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Türkçe Eğitimi Bölümü
oguzergene@hotmail.com

ÖZET: İran edebiyatının önemli temsilcilerinden Saidî'nin H. 656 (1258) yılında yazdığı "Gülistan"; yazıldığı günden bu yana birçok dile çevrilmiş, defalarca kopyalanmıştır. Gülistan Türk toplumunda da büyük ilgi görmüş, Türkçeye değişik tarihlerde ve hacimlerde pek çok çevirisi yapılmıştır. Gülistan'ın bilinen ilk Türkçe çevirisi Kıpçak Türkçesine yapılmıştır. Özgün adı "Kitâb Gülistân Bi't-Türki" olan eseri Seyf-i Sarâyî, Mısır'da Emir Bathâs için çevirmiş ve H. 793 (1391)'te tamamlamıştır. Gülistan'ın Türkçeye ikinci çevirisi Doğu Türkçesine yapılmıştır. Şu ana kadar tek yazma nüshası belirlenen çevirinin dış kapağında Şubat 1939'da yazılmış M. Minoir imzalı kayda göre Sa'dî Gülistan'ını, Sibîcâbî adlı biri, H. 800'de Türkistan valisi Muhammed Sultan için Çağatay Türkçesine çevirmiştir. Gülistan'ın Doğu Türkçesi çevirisini bilim dünyasına tanıtarak dönemsel açıdan belirleyici olabilecek kimi dil özelliklerini değerlendiren ilk kişi J. Eckmann'dır. Söz konusu çeviri, pek çok kaynakta anılması ve dil özellikleri yönünden ilginç bulunmasına karşın henüz esere ilişkin bilimsel bir metin yayını yapılmamıştır. Bu çalışmada; Gülistan'ın Doğu Türkçesi çevirisine ilişkin bilgi verilecek, eserin ilgi çekici kimi dil özellikleri dönemsel karşılaştırmalar yapılarak irdelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Doğu Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Çağatay Türkçesi

ABSTRACT: Gulistan has been translated into many languages and copied several times since it was written in 656 A.H. (1258) by Sadi, one of the prominent authors of Persian Literature. Gulistan aroused interest in Turkish society and was translated into Turkish in different volumes and at different times. The first known translation of Gulistan was in Kipchak Turkish. Gulistan whose original title is "Kitâb Gülistân Bi't-Türki" was translated by Seyf-i Sarâyî for Emir Bathâs in Egypt and completed in 793 A.H. (1391). The second Turkish translation of Gulistan was in Eastern Turkish. According to the recording signed by M. Minoir dated February 1939 on the outer cover of the translation to have been determined so far as the only manuscript, a person named Sibîcâbî translated the Gulistan of Sa'dî into Chagatay Turkish in 800 A.H. for the Turkish governor Muhammed Sultan. The first researcher who evaluated some language features of Gulistan in terms of its period and introduced its Eastern Turkish translation to the science society is J. Eckmann. Although this translated version has been cited in many sources and found interesting in terms of its language features, there has been no academic publication on it. This study will give information on the Eastern Turkish translation of Gulistan and some of the interesting language features of the book will be analyzed by making periodical comparisons.

Key Words: Eastern Turkish, Hwarezm Turkish, Chagatay Turkish, Sibir

Giriş

İran edebiyatının önemli temsilcilerinden Sa‘dî (Abû ‘Abd Allâh Muşarraf Al Din B. Muşliḥ Al-Şirâzi)’nin H. 656 (1258) yılında yazdığı *Gülüstan*, sanatçının ve İran edebiyatının tüm dünyada çokça bilinen ve değer gören eserlerinden biridir. Hemen hemen bütün dünya kütüphanelerinde yazma nüshalarına rastlanan *Gülüstan*, doğuda ve batıda yaklaşık 200 defa kopyalanmıştır (Yazıcı, 1988: 38).

Temeli nesir eksenine oturtulan ve birbirini izleyen hikâyelerle örüntülenen *Gülüstan*’da hikâyelerin aralarında ve sonlarında söylenen değişik ölçülere ve uyak örgülerine sahip beyit, dörtlük vb. manzum parçalar, eseri tekdüzelikten kurtararak edebi gücün yansıtılmasına, anlamın belirginleşmesine ve nesre, şiire özgü bir akıcılığın kazandırılmasına olanak tanımıştır. Özellikle belli ana başlıklarda toplanarak nesre özgü bir olay örgüsü ve kişi kadrosu eşliğinde aktarılan hikâyelerin tümünün manzum parçalarla sonlandırılması, kimi hikâyelerin ise tamamen manzum olması bu tür bir eğiliminin ürünü olsa gerektir.

Sa‘dî; yetiştiği ortam, aldığı eğitim vb. etkilerle biçimlenen ahlaki ve insani görüşlerine *Gülüstan*’da yer vermiş ve eserinin kalıcı olacağını düşünmüştür. Nitekim eserin yazılış nedeninin anlatıldığı bölümde geçen bir diyalogda; bir etek dolusu çiçek toplayan dostuna seslenerek kalıcı olamayanın gönül bağlamaya değmeyeceğini, okuyanların ferahlaması ve gönüllerinin açılması için kendisinin bir *Gülüstan* kitabı yazacağını söyleyen Sa‘dî, gülün beş altı günlük ömrü yanında kendi *Gülüstan*’ının daima hoş kalacağını vurgulamıştır (İlaydın, 1991: 13-14).

Gülüstan, makame tarzında yazılmıştır. Arap edebiyatı nesrine özgü bir tarz olan makame, önceleri dini ve ahlaki hikâyeler dinlemek amacıyla yapılan toplantılar için kullanılmış daha sonraları “sözlü hikâye” karşılığını almıştır (Brockelmann, 1988:198). Eser, ayrıca başarılı bir sehl-i mümteni örneğidir. Kolay ve basit görüldüğü halde söylenmesi ve taklit edilmesi zordur. Nitekim geniş halk kitlelerinin tanıdığı ve önem verdiği *Gülüstan*’ın pek çok benzeri yazılmış; bir bölümü, adı yönünden de *Gülüstan*’ı çağrıştıran bu eserlerin hiçbiri, onun etkisine ve başarısına erişememiştir. “Muînüddîn-i Cüveynî’nin Nigârîstân, Câmî’nin Bahârîstân, Mecc-i Hâfî’nin Ravza-i Huld, Kemalpaşazâde’nin Nigârîstân, Kâniî’nin Perîşân, Sâilî’nin Ravzatü’l-Aḥbâb, Ahmed Şirâzî Vekâr’ın Encümen-i Dâniş, Molla Tarzî’nin Ma‘denü’l-Cevâhir, Hargopal Münşî’nin Sünbülîstân ve Mehmed Fevzî Efendi’nin Bülbülîstân adlı eserleri, bunlar arasında sayılabilir.” (Yazıcı, 1996: 241).

Gülüstan’ın benzerlerinden biri olan *Baharîstân*’ın özünde ve düzenlenişinde Sa‘dî’nin ve eserinin etkisi açıkça görülür. Örneğin *Gülüstan*’dakilere benzeyen ahlaki ve insani öğütler, dersler içeren değişik uzunluktaki parçalar, “kıta, rubai, hikâye, hikmet vb.” adlarla başlıklandırılmıştır. Eserde geçen kimi kişi adları (Nuşirevan, Büzürcmîhr, Büyük İskender, Haccâc, Hâtem-i Tâî, Zünnûn-ı Mısrî, Behrâm-ı Gûr, Ardeşîr Bâbegân vb.), *Gülüstan*’la ortaklaşmaktadır. Bununla birlikte Câmî, eserinin yazılış nedenini anlattığı bölümde, oğlunun “gönlünü ferahlandırmak ve hatırını hoş

tutmak için” Gülistan kitabından kimi zaman birkaç satır okuduklarını belirterek (Gençosman, 1990: 5) Gülistan’a duyduğu hayranlığı ve eserini yazma amacını şu satırlarla dile getirmiştir:

“O Gülistan, gülistan değil, sanki cennetten bir bahçedir. Tozu, toprağı amberden yoğurulmuştur. Bab’ları cennet kapıları, feyz veren hikâyeleri Kevser havuzlarıdır... Gönül çekici şiirleri, yüksek ağaçlardır ki, yeşil ve taze güzellikleri altından ırmaklar akar.

O sırada hatırıma geldi ki, Sâdi’nin mutlu nefeslerine, güzel şiirlerine benzer birkaç yaprak da teberrüken aynı üslûp üzere ben yazayım. İşte hazırlara bir destan ve gaiplere bir armağan olmak için şu birkaç parça bu suretle tertibedildi...” (Gençosman, 1990: 5).

Gülistan, Türk toplumunda büyük ilgi görmüş ve 14. yüzyıldan başlayarak Türkçeye değişik hacimlerde çevirileri ve XVI. yüzyıldan itibaren de tümünün ya da yalnızca dibâcenin Türkçe, Arapça ve Farsça şerhleri yapılmıştır. Örneğin Lâmiî Çelebi’nin Şerh-i Dibâce-i Gülistân’ı, Şem’î Şem’ullâh’ın Şerh-i Gülistân’ı Şâhidî’nin Gülistân Şerhi, Sûdî’nin Şerh-i Gülistân’ı Türkçe; Surûrî’nin Şerh-i Gülistân’ı Arapça, Kâni’nin Şerh-i Dibâce-i Gülistân’ı ise Farsça yazılmıştır (Canpolat, 2006: 12-14). Bununla birlikte eserin anlaşılabilmesi için özel sözlükler ve kılavuz kitaplar da hazırlanmıştır. Yazarı bilinmeyen Lügat-ı Gülistân-ı Sa’dî; Ali bin Hacı Osman’ın Miftâh-ı Gülistân, Ahmet Mazhar’ın Gülistan ve Lügat-ı Güldeste adlı eserleri bunlar arasında sayılabilir (Olgun, 1978: 123; Mengi, 2007: 65).

Gülistan’ın okullarda Farsça ders gereci olarak kullanıldığı, eserin bu amaçla kullanımını kolaylaştırmak için kimi eserler hazırlandığı bilinmektedir. Örneğin Abdülhamîd döneminde, daha çok öğrencilere Farsça öğrenmede yardımcı olmak üzere Cafer Tayyar bin Ahmet Salim’in hazırladığı “Zübde-i Gülistan” ve “Rehber-i Gülistan” adlı kitaplar bastırılmıştır (Olgun, 1978: 122-123). Bu eserlerden Rehber-i Gülistan’ın H. 1308 (1890-1891) tarihli bir örneği elimizde bulunmaktadır. Eserde, Farsça Gülistan metnini oluşturan sözcükler ve sözcük grupları, özgün metnin kurgusu ve planı bozulmadan parantez içlerine yazılmış; Türkçe karşılıklar ise her parantezin yanına eklenmiştir. Böylelikle Farsça ögenin hemen yanında Türkçe karşılığı görülebilmektedir. Bu iki dilli metnin altında ve her sayfanın kenarında yer alan bölümlerde ise kimi sözcüklere ve kavramlara özgü aydınlatıcı bilgiler, gramer açıklamaları yer almaktadır. Eser, bu yönüyle hem çeviri hem de hacimli olmayan bir şerh karakteri taşımaktadır.

Bu çalışmada; Gülistan’ın -üzerinde doktora çalışması yapmakta olduğumuz- Doğu Türkçesi çevirisine ilişkin bilgi verilecek, eserin ilgi çekici kimi dil özellikleri dönemsel karşılaştırmalar yapılarak irdelenecektir.

1. Sibîcâbî’nin Gülistan Çevirisi

Gülistan’ın bilinen ilk Türkçe çevirisi Kıpçak Türkçesine yapılmıştır. Özgün adı “Kitâb Gülistân Bi’t-Türki” olan eseri Seyf-i Sarâyî, Mısır’da Emir Bathâs için çevirmiş ve H. 793 (1391)’te tamamlamıştır. Gülistan’ın Türkçeye ikinci çevirisi ise H. 800 (1397-1398)’de Doğu Türkçesine yapılmıştır. Bu çeviriyi de Sibîcâbî, Türkistan valisi -

Timur'un oğullarından Miran Şah'ın oğlu- Muhammed Sultan (ölm.1403) için yapmıştır.

Sa' dî Gülistan'ının Doğu Türkçesi çevirisi, yazma nüshanın baş ve son kısmındaki birkaç yaprağın bulunmamasından doğan eksiklik dışında tam bir çeviridir. Farsça özgün metnin Türkiye Türkçesine çevirileri (İlaydın, 1991; Kilisli Rifat, 1943) ile Sibicâbî'nin çevirisi karşılaştırıldığında Doğu Türkçesi çevirisinde genel olarak özgün metnin akışına bağlı kalındığı, bölümlerin aynı sırayla aktarıldığı görülmüştür. Ancak Sibicâbî eserde kendine özgü kimi düzenlemeler de yapmıştır. Bu kapsamda, dördüncü bölümün (Bâb-1 Çehârüm: Der Fevâid-i Hâmûşi) son altı hikâyesini beşinci bölüm (Bâb-1 Pencüm: Der 'Aşk ü Cevâni) içerisine almış; sekizinci bölümde (Bâb-1 Heştüm: Der Âdâb-1 Şoḥbet) yer alan pend ve hikmetlerin kimi zaman konu ortaklığı bulduğu birkaç tanesini birleştirerek tek başlık altında vermiştir. Bunlar dışında çeviride; özgün metindeki kimi hikâyelerin atlanması, sırasının değiştirilmesi ya da bir hikâyenin ikiye bölünerek iki ayrı hikâye oluşturulması gibi uygulamalar da söz konusudur.

Sibicâbî, eserde manzum bölümleri yine manzum olarak çevirmiş, hem manzum hem de mensur bölümlere konu ile uyumlu kimi eklemeler yaparak eseri kelimesi kelimesine çeviri niteliğinden çıkarmaya çalışmıştır. Hikâyeler, çevirmenin başından geçmiş ya da tanıklığında gerçekleşmiş gibi aktarılmış; kimi zaman Sa' dî'ye atıfta bulunularak "Şeyḥ aytur rahmetu'llâhi" kaydı yer almıştır:

Hikâyet: Bir kiçe ḥüb şüreti yoldın keçe tüşüp meniḡ ḥücr[e]mka tüşti irse yüzi nürdın 'aqlım pervâne yanḡlıḡ köyüp maḡlûb bolḡanda çerâḡ öçmiş... (75b-2/4)

Hikâyet: Bekr-âbâd diyârıda bir kişiḡe konuḡ boldum irdi kim mâlı telim irdi ve köḡli selim bir ḥüb şüretliḡ oḡlı bar irdi... (90a-8/9)

Hikâyet: Bir küreşçi, küreşçilik 'ilmide üç yüz altmış türlüḡ 'amel bilür irdi. Bir tamâm küreşe her künde bir bend birle 'amel kıılır irdi. (28a-11/13)

Hikâyet: Şeyḥ aytur rahmetu'llâhi: Bir gürûḡ büzürgler birle deryâ seferi iḡtiyâr kıılıp kemide oturup turur irdük kim..." (32b-6/8)

Adına bakılarak Sibicâb (İspicâb, İsficâb, Türkçe Sayram) şehrinde doğmuş olduğu anlaşılan Sibicâbî hakkında tezkirelerde herhangi bir bilgi yoktur (Eckmann, 1989:18). Sibicâbî adı, eserin beş yerinde geçmektedir:

kılu ber aniḡ 'ayşını müsteḡâb
Sibicâbiniḡ da'vetin müstecâb (1a-11)

tüştise Sibicâbiḡa sultân nazarı
kün dik yarudı şöhret içide ḡaberi (1b-3/4)

bende-i Sibicâbiḡiz köydi miḡende esir
luḡfuḡuz artuḡ teḡiz eksü teg andın miḡen (4a-4)

peyember ḡicretige heşt-şad irdi
Sibicâbi bu micmer köydürürde (6b-9)

Sibicâbi muhabbet müşkilini
bilür bilgen meñgiz şüretni çını (87b-12)

Bugünkü Taşkent'in kuzeyinde ve Sirderya'nın doğusunda bulunan Sibicâb'ın kültür tarihimizde önemli bir yeri vardı. Nitekim Kur'an'ın ilk Farsça tercümesinin önsözündeki açıklamada, tercüme kurulunda İspicab'dan gelen iki bilginin de bulunduğu belirtilmekte; bu bilgiye ve söz konusu aynı Farsça tercümenin, Türkçe Kur'an Tercümesi'nin Rylands nüshasında Türkçesiyle bir arada bulunmasına dayanan araştırmacılar, Rylands nüshasını, halkı Türkçe konuşan İspicablı bu iki bilginin oluşturduğunu öngörmektedir (Tekin, 2001: 130-131; Ata, 2004a:XXV-XXVI, 2004b: 97-99).

1.1. Nüsha Tavsifi

Gülistan'ın Doğu Türkçesi çevirisinin elde bulunan tek yazma nüshası, British Library'de Or. 11685 numarada kayıtlıdır. Yazmanın dış kapağının ön yüzünde Şubat 1939'da yazılmış M. Minoir imzalı kayıta; Sa'dî Gülistan'ını, Sibicâbî'nin H. 800'de, Türkistan valisi Muhammed Sultan için Çağatay Türkçesine çevirdiği belirtilmektedir. Bu kayıta, yazmanın 16. yüzyıla ait olduğu ifade edilmiş ancak kimin, nerede istinsah ettiğine ilişkin bir bilgi verilmemiştir.

Gülistan'ın Doğu Türkçesi çevirisi tam değildir. Yazmanın dış kapağındaki kayıta, baştan ve sondan küçük bir bölümün eksik olduğu yazılıdır. Eckmann (1989: 18), bu eksikliğin "baştan 2-3, sondan da 6-8 kadar yaprak" olduğunu belirtmiştir. Bu haliyle 110 yaprak olan yazmanın baş ve son kısmındaki eksiklikler nedeniyle çevirinin özgün adı, müstensihî, istinsah edildiği yer ve kesin istinsah tarihi hakkında bilgi edinilememiştir. Eckmann (1989: 18), yazı biçimine bakarak eserin Orta Asya'da istinsah edildiğini düşünmektedir.

Gülistan çevirisinin üzerinde çalıştığımız nüshası, cd üzerine kaydedilmiş siyah beyaz bir kopyadır. Bu nedenle yazmanın boyutlarına ilişkin herhangi bir bilgi edinilememektedir.

Gülistan çevirisinin yazma nüshası, sonradan yapıldığı anlaşılan karton bir cilt içinde bulunmaktadır. Dış kapağın ön yüzündeki bilgi notu, bir kâğıt üzerine yazılmış ve dikey doğrultuda yapıştırılmıştır. Cildin arka kapağının sağ üst kenarında yazma nüshanın kayıt numarası olan Or. 11685, sol üst kenarında ise küçük bir etiket üzerinde harekeli bir talik yazı ile "Gülîstân-ı Türki" yazısı ve bu yazının hemen üzerinde de 688 sayısı yer almaktadır.

Gülistan çevirisinin metni, çift çerçeve içine oturtulmuştur. Bu çerçevelerin dışta olanı, eldeki siyah beyaz kopyada pek çok sayfada belli belirsiz ve parçalı bir görünüm sergileyen ince bir çizgiyle; iç çerçeve ise daha kalın ve belirgin çizgilerle oluşturulmuştur. Çevirinin manzum bölümleri çift sütun üzerine yazılmış; manzum ve mensur bölümler yatay çizgilerle, beyitleri oluşturan ve yan yana yazılan dizeler ise dikey çizgilerle birbirinden ayrılmıştır. Yan yana yazılan dizeleri ayırmak için ayrıca (o) işareti kullanılmıştır. Söz konusu kopya siyah beyaz olmakla birlikte renk farkı nedeniyle ayet ve hadislerin, kimi Arapça sözlerin, bölüm başlıkları ile hikâyet, şi'r,

beyt, dāstān-ı manzūm gibi başlıkların kırmızı mürekkeple; diğer bölümlerin ise siyah mürekkeple yazıldığı anlaşılmaktadır. Kırmızı mürekkebin ayrıca çerçevelerde, metin içindeki yatay ve dikey çizgilerle dize aralarındaki (○) işaretlerinde kullanıldığı düşünülmektedir.

İri ve okunaklı bir talik yazıyla yazılmış metnin (49-a) ve (97-b) sayfalarında 12, diğer sayfalarında ise 13 satır bulunmaktadır. Metin harekesiz olmakla birlikte ayet ve hadisler, Arapça ve Farsça sözler, şiir örnekleri harekelenmiştir. Doğru okutmak amacıyla yabancı kökenli kimi sözcüklerin, seyrek olarak da Türkçe sözcüklerin harekelenmesi söz konusudur. Hareke kullanımında ise daha çok şedde tercih edilmiştir.

Metinde Arapça ve Farsça sözcüklerin yazımındaki harf seçimleri, genellikle doğru olmakla birlikte yanlış harf seçiminden, harflerin unutulmasından, gereksiz yazımından ya da yanlış diziliminden kaynaklanan yazım yanlışları görülmektedir. Yanlış ya da fazladan yazılan harflerin, harf kümelerinin, sözcüklerin kimi zaman üstü çizilmiş; bir bölümü ise düzeltilmemiştir. Metindeki kimi sözcüklerin ya da dizelerin yazımı unutulmuştur. Bunların bir bölümü, çerçeve dışına yazılarak söz konusu ibarenin metin içerisinde bulunması gereken yer işaretlenmiştir. Metindeki noktalı harflerin pek çoğu, noktasız yazılmış; talik yazımın özelliklerinden biri olarak yan yana gelen bu tür harflerin noktaları, kimi zaman bir harf üzerinde toplanmıştır. Başlangıçta yer alan bölümler başlıksız olmalarına karşın başlangıcı izleyen ana bölümler, metinde kendi başlıkları ile yer almaktadır.

Yazma nüshanın kimi sayfa kenarlarında, farklı renklerdeki mürekkeplerle yazılmış ve metinle bağlantısı olmayan karalama niteliğinde sözcükler ve ibareler bulunmaktadır. Bu kayıtların bir bölümünün, yazı karakterlerindeki belirgin farklılıklar nedeniyle ayrı ellerden çıktığı izlenimi edinilmiştir.

Nemden etkilenmiş olan yazmanın hemen tüm sayfalarında lekeler ve kimi sayfalarında değişik boyutlarda silintiler vardır. Büyük olasılıkla seçilen kâğıdın ince olması nedeniyle de pek çok sayfada, arka yüzdeki yazıların izleri görülmektedir.

1.2. Eserin Bölümleri

Sibicâbî'nin Gülistan çevirisi -Farsça aslına uygun olarak- bir başlangıç ve sekiz ana bölümden oluşmaktadır. Klasik dizilişe göre başlangıçta olması gereken besmele, münacat ve naat bölümleri, bu bölümleri içeren yaprakların eksikliği nedeniyle elimizde bulunmamaktadır. Başlangıçta yer alan diğer bölümler ise özel başlıklar verilmeden yazılmıştır. Bunları izleyen ve eserde kendi başlıkları ile yer alan sekiz ana bölüm ise sırasıyla şunlardır: Padişahların Mizacı Hakkında, Dervişlerin Ahlakı Hakkında, Kanaatin Fazileti Hakkında, Sükûtun Faydaları Hakkında, Aşk ve Gençlik Hakkında, Zayıflık ve İhtiyarlık Hakkında, Terbiyenin Tesiri Hakkında, Sohbetin Kuralları Hakkında.

Başlangıçta bulunması gereken kimi bölümlerin adlandırılması ve yerlerinin belirlenmesi konusunda, yazmanın bu bölümünün kısmen eksik olması ve var olan sayfalarda da herhangi bir bölüm başlığı bulunmaması nedeniyle Gülistan'ın Türkiye Türkçesine yapılan İlaydın (1991: 3-20) ve Kilisli Rifat (1943: 11-20) çevirileri esas

alınmıştır. Buna göre Sibicâbî'nin Gülistan çevirisini oluşturan bölümler, bu bölümlerin metindeki dizilişi ve yerleri şu biçimde belirlenmiştir:

- Besmele (eksik)
- Münacaat (eksik)
- Naat (eksik)
- Hükümdarın Övgüsü (1a-1)-(2a-5)
- Kitabın Yazılma Nedeni (2a-5)-(5a-2)
- Vezirin Övgüsü¹ (5a-2)-(5a-6)
- Hizmette Kusurdan Dolayı Özür (5a-6)-(6b-7)
- Kitabın Yazılış Tarihi (6b-8)-(7a-1)
- Birinci Bölüm (Bâb-1 Evvel: Pâdşâhlar Siretide) (7a-2)-(36a-1)
- İkinci Bölüm (Bâb-1 Dvüm: Der Ahlâk-ı Dervîşân) (36a-2)-(54a-6)
- Üçüncü Bölüm (Bâb-1 Sivüm: Der Fazilet-i Kanâ'at) (54a-6)-(68b-4)
- Dördüncü Bölüm (Bâb-1 Çehârüm: Der Fevâid-i Hâmûşi) (68b-4)-(70a-9)
- Beşinci Bölüm (Bâb-1 Pencüm: Der 'Aşk ü Cevâni) (70a-9)-(87b-13)
- Altıncı Bölüm (Bâb-1 Şeşüm: Der Zâ'f ü Piri) (88a-1)-(92b-11)
- Yedinci Bölüm (Bâb-1 Heftüm: Der Te'sir-i Terbiyet) (92b-12)-(106a-8)
- Sekizinci Bölüm (Bâb-1 Heştüm: Der Âdâb-ı Şoḥbet) (106a-8)-(110b-13)

2. Eserin dil özellikleri

Gülstan'ın Doğu Türkçesi çevirisi, "Harezmi-Altınordu Türk yazı dilinin Çağatay Türkçesine değişmekte olduğu devrenin eski ve yeni unsurlarla karışık dilinin ilgi çekici bir örneği" olarak değerlendirilmektedir (Eckmann, 1989: 18). Eserde; Doğu Türkçesinin karakteristik özellikleri egemen olmakla birlikte Harezmi-Altınordu ve Çağatay yazı dillerinde görülen gramer biçimleri karışık kullanılmış, Türk dili tarihinde sınırlı sayıdaki eserde görülen kimi dilsel özellikler de yer almıştır. Söz konusu kullanımların kimileri, aşağıda incelenmiştir:

2.1. Katmerli zamir çekimi

İsim çekim eklerini almış kişi ve işaret zamirlerine bu eklerin tekrar getirilmesi, (meniḡniḡ, seniḡni, biznide, bizdenniḡ, siznidin, ançaka...) katmerli zamir çekimi adıyla anılmakta ve bu durumun Türkçenin Moğolcayla ortak sınırı ve toprağı olduğu dönemlerde, Moğolcadaki katmerli isim çekiminden geçen bir bulaşma, Mongolizm olduğu düşünülmektedir (Sertkaya, 1996: 18, 19, 33, 35). Katmerli zamir çekimi; Köktürk Yazıtları'ndan bu yana, Türkçenin tarihi ve çağdaş lehçeleriyle yazılmış kimi eserlerde örneklenmemekte, kimilerinde ise değişik sıklıklarla görülmektedir.

¹ Sadî Gülstan'ında "Büyük Emir Ebunâsır Oğlu Fahrüddin Ebubekir'e Dair" (İlaydın 1991: 15) başlığıyla yer alan bu bölüm, metnimizde dört beyitlik manzum bir parçadan ibarettir. Özgün metnin Türkiye Türkçesine yapılan çevirilerinden, vezirin övüldüğü bölümün sonunda bulunduğu anlaşılan bu parça; içeriğı ve herhangi bir kişi kaydı taşımaması açısından metnimizde kitabın yazılma nedeninin anlatıldığı bir önceki bölümün sonunda yer alan manzum parçanın devamı olduğu izlenimini de uyandırmaktadır.

İlgi durumu eki almış zamirlere bulunma ve çıkma durumu eklerinin getirilmesi, Karahanlı Türkçesi eserlerinden KB'de -kimi zaman son çekim edatlarıyla birlikte- [meniñdin (61), seniñde (362), seniñdin (1860), anıñda (2888), biziñde (2699), munıñda (872), munıñdın (1966); meniñde basa (1093), munıñda naru (4070), anıñda adın (1280)...] örneklenmiştir. Eserde bir kez geçen ançan (4928) sözcüğünde ise eşitlik durumu eki almış zamirin üzerine araç durumu eki /-n/ getirilerek kuvvetlendirme yapılmıştır (Hacıeminoğlu, 1996: 38). Bu dönem eserlerinden bir diğeri olan KTR'de, anıñdın (36/64a-1), anıñda (38/31a-2) gibi örnekler bulunmakla birlikte; adlaştırılmış eşitlik durumu üzerine bulunma ve yönelme durumu eklerinin getirildiği de görülmektedir: ançada “o zaman, -dığında...” (25/15a-2), ançağa tegi “o zamana kadar ki, -a kadar” (26a/18a-3). Abik (2003: 37); KB'de geçen çifte durum eki (ilgi ve ayrılma durumu) almış zamirlerdeki kullanımı, eksilti ile açıklamıştır. Araştırmacıya göre tamlayan olarak kullanılan zamirin önündeki tamlanan adın düşmesi ve bu adın aldığı durum ekinin zamire eklenmesi söz konusudur.

Harezmi-Altınordu Türkçesi eserlerinde, ilgi durumu eki almış zamirlere bulunma ve çıkma durumu eklerinin getirilmesi yalnız HŞ'de [miniñdin (4679, 4680)] belirlenmiş; KE'de geçen ançanı (10v-7), ançağa tegi (84r-3), ançağa tegrü (109v-10), ançada (9v-12) gibi örneklerde ise ad durum eklerinin adlaştırılmış eşitlik durumuna getirildiği görülmüştür.

Çağatay Türkçesinde, “meniñçe, seniñçe” gibi eşitlik ekli kullanımlar seyrek ve kişi zamirlerindeki katmerli çekimin yerini, zamirlere getirilen son çekim edatları almıştır (Eckmann, 2005:84): miniñg dik (NM R101b-5), miniñg birle (BD 129-9); biziñg dik (FŞ XXXIX-44)... Bu dönemde, durum eki almış işaret zamirleri de son çekim edatlarıyla kullanılmış [munuñg dik (GD 186-5), anğa tigrü (Sİ 4015)...]; eşitlik ekli işaret zamirleri ise adlaşarak diğer durum eklerini alabilmiştir (Eckmann, 2005: 86): munçağa, ançadın (LT 1238)...

Ata (2004a: XXVII); zamirlere getirilen çıkma ve bulunma durumu eklerinin ilgi durumu ekinden sonra getirilmesine KB ve KTR dışında başka tarihi metinlerde rastlanmadığını belirtmiş, bu çekimin TIEM 73'teki Kuran Tercümesi'nde de geçtiğini aktarmıştır.

Metnimizde, yalın ya da ilgi durumu eki almış kişi ve işaret zamirlerinin ad çekim ekleri yerine son çekim edatlarıyla kullanımı yanında [min dik (69b-12), sin dik (78b-5), bizler ara (46b-10), bizler birle (33b-13), sizler ara (88a-3), anlar ara (10b-10), anlar birle (10a-5), anlar tapa (10a-13), bu yañılgı (43b-7); meniñg birle (17a-13), meniñg bile (74b-6), meniñg üze (54b-2), meniñg üçün (60b-10), siniñg dik (14b-7), seniñg ara (87a-7), seniñg birle (102b-11), seniñg bile (29b-1), seniñg bigi (70b-6), seniñg üze (27a-4), anıñg dik (4a-6), anıñg birle (44b-1), anıñg bile (68b-3), anıñg üçün (92a-5), anıñg üze (3a-3), anıñg şarığa (85a-3), biziñg ara (105a-5), bizniñg birle (43b-4/5), biziñg dik (38b-12), biziñg üze (27a-8), munuñg üçün (92a-2), munuñg birle (47b-1)...] katmerli zamir çekimi olarak adlandırılan gramer biçimi de örneklenmiştir: “seniñdin kişi korksa sinma kork” (18a-4), “munuñdın nigârin kayu yerde bar?” (80b-7), “sin özgeni tileyür sin, munuñgd[a] edgü mü bolur?” (102b-12).

Metnimizde, adlaştırılmış eşitlik durumuna getirilen durum eklerine örnek olarak üç kez kullanılan ançada (40b-9, 55a-12, 89b-12) sözcüğü belirlenmiştir.

2.2. Zamir n'sinin kullanımı

Üçüncü kişi iyelik ekli sözcüklerle ismin hal ekleri arasında getirilen zamir n'si Karahanlı ve Harezmi-Altınordu Türkçesi metinlerinde kimi zaman kullanılmamaktadır:

KTR: astınında (37/10b-1), sarâyларının (38/23a-1) ~ boğnuğa (31/21a-2), astınında (26/28b-1), düşmanın (32/11a-1)...

KE: belâsına (172r-19), eyesinge (136r-20); başında (55v-12); mülkindin (11v-2); kavlinçe (66r-3) ~ belâsına (127v-15), eyesige (80r-16); başıda (186r-15); mülkidin (5v-12), pād-şâhidin (88r-2)...

KT: yalawaçına (193a-7), tegresinde (134b-9), çatındın (88a-4), endâzesinçe (110a-3) ~ yalawaçının (189a-8)...

ME: barmaqlarına (65-7), ornında (237-3), elindin (102-5), soñınca (66-5) ~ ornığa (178-1), soñıca (194-8) ...

MN: arasında (6), âyinesinde (52), defterindin (3) ~ yüzige (65), cânındın (82), medhidin (48) ...

NF: adağınğa (21-5); faşında (240-16); ağızındın (357-5), sözindin (225-16); miqdârınça (39-9) ~ adağığa (19-8); faşıda (273-13); ağızındın (188-4), sözindin (166-11)...

HŞ: yüzinke (2420), köñğünde (1347), atasındın (967) ~ 'ışkıda (2148), yüzindin (4049)...

Zamir n'sinin kullanılmaması, Çağatay Türkçesi için ayırt edici özelliklerden biri olarak değerlendirilmektedir (Canpolat, 2002: 772): ağıza (MB 13), bilige (HM T769b-2); yanıda (BV 251-3), tübide (Sİ, 4665), üstideki (GS 50-1); yolındın (NŞ 182-1), ilidindin (HBD 63-6) ... Ancak Çağatayca şiirlerde bu ses, üçüncü kişi iyelik ekleri ile bulunma, ayrılma ve eşitlik durumu ekleri arasında kullanılmaktadır (Eckmann, 2005: 70, 72, 76): sücüdında (LT 1051), işinde (MSD 100); ilindin (HBD 115-1); barınça (Sİ 3679), derdinçe (YED 47-2)...

Harezmi Türkçesinin Çağatay Türkçesine değişmekte olduğu dönemin bir ürünü olarak nitelendirilen (Eckmann, 1989:18) metnimizin gerek mensur gerekse manzum bölümlerinde, zamir n'sinin kullanılıp kullanılmaması açısından kesin bir yönelim görülmemektedir: yızına (61b-5); arasında (70a-6), çatında (3a-10), pelesinde (89b-9), sözinde (107b-13), tübünde (90a-12), uruşında (29b-5), tepelerindeki (47a-1); âhirindin (40b-5), âvâzesindin (44a-12), 'imâretindin (65b-2), ivindin (59b-8), çarındın (102a-13); hadişinçe (33b-2), hilâfınça (27b-6), muhteżâsınça (89b-4/5), soñınça (43b-1), sözünçe (89b-10) ~ anasına (91b-9), derdige (83b-4), kabilesige (70b-8), ornığa (83a-8); içide (81b-10), kiseside (104b-6), müte'allıklaride (85b-9), simâsıda (14a-10), zindânıda (97b-11); derecesindin (46a-13), kâmetindin (82b-4), kızındın (92b-3), uykusındın (66b-8); sanınça (63a-2)...

2.3. -sAnġAn ekli şart çekimi

Harezm-Altınordu Türkçesinde, şart kipi çekimi için kişi zamirleri ile iyelik kökenli kişi ekleri karışık kullanılmaktadır: tése men (KE 126v-12), ölse sên (MM 63-4), bolsamız (HŞ 797) ~ tésemen (KE 43v-2), ölseñġ (MM 359-1), bolsaq (HŞ 1405), aysañġız (NF 6-3)...

Çaġatay Türkçesinde, şart kipi yalnızca iyelik kökenli kişi ekleriyle çekimlenmiştir: kôrsen (BV 422-1), tapmasañġ (GS 28-8), ölsek (LM 2469), kıoyसानġız (HM T770a-6), tileseleler (BÇM 331b)... Bu dönem metinlerinden KMD'deki "bolsa min (37-2)" dikkat çekicidir (Alparslan-Eraslan, 1981: 99).

Şart kipi 2. tekil kişi çekiminde kişi unsuru olarak zamir kullanımına Harezm-Altın Ordu Türkçesi metinlerinden yalnızca MM'de rastlanmıştır (Ata, 2002: 82): aķsa sên (321-2), bulsa sên (269-2), sorsa sên (25-1); bilse sên (329-1), ölse sên (63-4), tökse sên (276-2). Bu kişi için Harezm-Altın Ordu Türkçesi metinlerinde kullanılan başka bir ek ise /-sAnġAn/'dir. Ata (2000: 82), bu ekin dönem metinlerinden HŞ ve MN'de kullanıldığı belirtmiştir.

HŞ'de şart kipi 2. tekil kişi çekimlerinden 18 tanesinde /-sAnġAn/ [(şād) kılsañġan (2380), sayratsañġan (2093); emgetseñġen (3557), kôrsenġen (4490), tigseñġen (1722), yiseñġen (3081)...]; bir tanesinde ise señġin [tileseñġin (2531)] eki kullanılmıştır (Hacıeminoġlu (2000: 151). MN'deki (oķ) atsañġan (MN 44) örneġi; eserin iki nüshasında bu biçimde, diġer iki nüshasında ise adsañġız/atsañġız biçimlerindedir.

/-sAnġAn/ ekinin oluşumuna ilişkin deġişik görüşler ortaya atılmıştır. Hacıeminoġlu, /-sAnġAn/ biçiminin kuvvetlenmiş şart anlamı taşıdığını belirtmiş; kimi Anadolu ağızlarında da görülen bu biçimi, metatez ses olayı ile açıklanmıştır. Araştırmacı, ekin sonuna getirilen -An yapısının ise çağrı hali de denilen ve şart kipinden sonra kuvvetlendirme edatı görevini üstlenen -A ile halkın yanlış benzetme ile ekleyebileceġi araç durumu eki +n birleşiminden oluştuğunu (a+n, e+n) ileri sürmüştür (Hacıeminoġlu, 1997: 158-159, 2000: 151). Ata (2002: 83) ise söz konusu ekin -sAnġ sen > -sAnġAn biçiminde deġiştiġi görüşündedir.

Hacıeminoġlu (2000: 151), /-sAnġAn/ ekinin HŞ dışında yazılı metinlerimizden yalnızca GT'de [(pehlevān) bolसानġan (292-8), ikseñġen (9-2)] ve biraz deġişik bir biçimle Sinan Paşa'nın Ma'ārif-nāmesi'nde [gôrmeseñġene (209-10/11)] yüriseñġene (209-10/11)] bulunduğunu bildirmiştir. Söz konusu ek, Çaġatay Türkçesi metinlerinden HHD'de sıkça kullanılmıştır: (sora) kilsenġen (Gazel 282-7), asrasañġan (Gazel 83-7), bilsenġen (Kaside 1-2), ('ayān) bolmasañġan (Gazel 350-6)...

/-sAnġAn ~ -sAnġAn/ eki, metnimizde 14 örnekte geçmektedir: baķsañġan (93a-6), kılsañġan (41b-7), āġāz [kıl]sañġan (74b-10), (fāş) kılsañġan (107b-2), ölseñġen (35b-6), sevmeseñġen (23b-5/6), tileseñġen (11a-12), tursañġan (46a-5), (bünyād) ursañġan (76a-13); bilsenġen (18a-6), bolsañġan (18a-5), (bed-sigāl) bolsañġan (45b-11), (şayd) kılsañġan (67a-13), tiseñġen (12b-13).

2.4. /U-mA-/ kalıplı olumsuz yeterlik

Eski Türkçede yeterlik fiilinin olumsuz çekimi, zarf-fiil ekiyle sonlanan bir fiilin ardından gelen “u-” (muktedir ol-) yardımcı fiili ve /-ma- ~ -maz/ olumsuzluk eklerinden kurulu /u-ma- ~ u-maz/ ile yapılırken [itinü yaratını umaduk (BKY, D9), körü umağaylar (KİP 33), ötkürü umazlar (SY 211), yigeli umadı (AY 639-12)...] Karahanlı Türkcesi döneminde, söz konusu zarf-fiil ekinin ünlüsüyle “u-” eyleminin kaynaşmasından oluşan /-UmA-/ , /-UmAz~UmAs/ kalıbı [bilüme (KB 3990), yiyümedi (AH 274); alumaz (KB 2765), çoşumaz (KB 5457)...] kullanımdadır. Harezmi-Altınordu Türkçesi döneminde ise bu görevde, daha önceki /-UmA-/ , /-UmAz~UmAs/ ile “bil-” yardımcı fiiline gelen /-mA/ , /-mAs~-mAz/ olumsuzluk eklerinden oluşan “bil-me-”, “bil-mes ~ bil-mez” karışık kullanılmıştır: körümez biz (NF 21-14), bulumas (MM 376-3), barumağaylar (KE 118r-20) ~ bitiyü bilmedim (NF 190-3), köre bilmes sen (KE 121v-3), bulu bilmes (MM 54-1), tiye bilmedi (HŞ 645), (iķâmet) kılu bilmeseler (KT 34a-5)...

Çağatay Türkçesinde, yeterlik fiilinin olumsuz çekimi için “al-” ya da “bil-” yardımcı fiilleriyle /-mA ~ -mAs/ olumsuzluk ekleri kullanılır: kıvaşu almadıñg (OYM 318b-2), bola almağay (HM T763a-18); ayta alman (FK 402-1), ayrıla almas (GS 60-5), bola almas (ML T781b-6), köydüre almas (NM R101a-7) ~ tarta bilmen (GD 121-2), (peydâ) bolabilmes (HHD, Gazel 109-6)...

Metnimizde, yeterlik fiilinin olumsuz çekimi için “bil-” yardımcı fiiline getirilen /-mA ~ -mAs/ ekleri ile /-U-mA-/ kalıbı karışık kullanılmıştır: “faķr u fâķa yükige taķammül kıla bilmes min.” (30a-9), “ustadıñg birle müsâvât da‘visi kılıp rast kiltüre bilmedinġ...” (28b-5/6), “... yana köñgli ağrığay dip ayta bilmedi.” (21a/13-21b/1), “... sıđıñgalı bir arķa tüze bilmedi.” (30a-13/30b-1), “...ķazân iligi, anıñg itekinge yete bilmes...” (4b-2), “köz me köre bilmes elvân çiçek” (68b-1), “... oķnı ķhâtemdin çıķara bilmediler.” (67b-7/8), “...küyelek itler, mu‘allimni köre bilmesler.” (108a-11); “niçeme dostķa yetümesenġ” (74a-3), “ķorķa min kiltürümegey destâr” (2b-4), “ķılumas ķulum igesi sulţânķ” (15b-7), “ķörümes müdde‘i özidin özge” (39a-3), “Aķlık birle bilgil ķişi perhiz ķılumas...” (103a-6/7), “namâz ķılma ańģa kim yığıp yiyümedi / bir eygülnüki cihânda kılıp ķoyumadı” (106a-12), “...tilekini ķılumayu turur miz...” (88a-7)...

Metnimizde /-mAs/ sıfat-fiil eki, olumsuz yeterlik ifadesi için “bil-” yardımcı fiiline getirildiği gibi /-U-mAs/ biçiminde de kullanılmıştır: “Düşman muķâvemet kıla bilmes için dostluk kö[r]gizür.” (109a-2/3); “ol kim uġıban ķıluması ķarâr” (82b-7/8), “bu nefis, ķabişi bilümes ķişiġe...” (107b-11).

KISALTMALAR

AH: ‘Atabetü’l Hâķayık	KT: Satır Arası Kur’an Tercümesi
AY: Altun Yarık	KTR: Kur’an Tercümesi Rylands Nüşhası
BKY: Bilge Kağan Yazıtı	LD: Luţfi Divanı
BÇM: Beng ü Çağır Münazarası	LT: Lisânü’l-ġayr
BD: Bâbüri Divanı	MB: Mübeyyen Der Fıķh
BV: Bedâyi‘ü’l-Vasâţ	ME: Muķaddimetü’l-Edeb

FK: Fevâidü'l-Kiber
FŞ: Ferhâd u Şirin
GD: Gedâi Divanı
GS: Garâ'ibü'ş-Şıgar
GT: Kitâb Gülistân bi't-Türki
HBD: Hüseyin Baykara Divanı
HHD: Hârezmlî Hâfız'ın Divanı
HM: Hamsetü'l-Mütehayyirin
HŞ: Hüsvrev ü Şirin
KB: Kutadğu Bilig
KE: Kısaşü'l-Enbiyâ
KİP: Kuansı İm Pusar
KMD: Kâmrân Mîrzâ'nın Divanı

MK: Maḥbûbü'l-Kulûb
ML: Muḥâkemetü'l-Luġateyn
MM: Mu'inü'l-Mürîd
MN: Muḥabbet-nâme
NF: Nehcü'l-Ferâdis
NM: Nesâyimü'l-Maḥabbe Min Şemâyimi'l
Fütüvve
NŞ: Nevâdirü'ş-Şebâb
OYM: Oġ Yayınıġ Mûnâzarası
Sİ: Sedd-i İskenderi
SY: Sekiz Yükmek
YED: Yusuf Emiri Divanı

KAYNAKÇA

- Abik, A. D. (2003), "Kutadgu Bilig'de zamirlerin ayrılma hali", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu 2003, Mustafa Canpolat Armağanı*, (Yayımlayanlar: Aysu Ata, Mehmet Ölmez), Şafak Matbaası, Ankara, ss. 25-39.
- (2006), *'Ali Şir Nevâyi, Hamsetü'l-Mütehayyirin (Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin)*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Alparslan, A.- Eraslan, K. (1981), "Kâmrân Mîrzâ'nın Dîvânı I", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi 1977-1979*, C. XXIII, İstanbul, ss. 37-163.
- Alpay, G. (1989), "Yusuf Emiri'nin Beng ü Çağır adlı münazarası", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1972*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 371, Ankara, ss. 103-125.
- Arat, R. R. (1979a), *Kutadgu Bilig I Metin*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 458, Ankara.
- (1979b), *Kutadgu Bilig III İndeks*, (Hazırlayanlar: Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 47, Seri: IV, S. A12, İstanbul.
- (1992), *Edib Ahmed B. Mahmud Yükneci, Atebetü'l-Hakayık*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 32, Ankara.
- Ata, A. (1997), *Nâşirü'd-din bin Burhânü'd-din Rabġüzi Kısaşü'l-Enbiyâ, I. Cilt: Giriş-Metin-Tıpkıbasım; II. Cilt: Dizin*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 681:1-2, Ankara.
- (1998), *Nehcü'l-Ferâdis III (Dizin-Sözlük)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 518, Ankara.
- (2002), *Harezmi-Altın Ordu Türkçesi*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 36, Kitap Matbaası, İstanbul.

- (2004a), *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası) Giriş-Metin-Notlar-Dizin*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 854, Ankara.
- (2004b), "Karahanlı Türkçesinin ilk eseri", *Türk Dilleri Araştırmaları C. 14*, Kitap Matbaası, İstanbul ss. 95-102.
- Brockelmann, C. (1988), "Makame", *İslam Ansiklopedisi*, C. 7, s. 197-201, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Canpolat, H. (2006), *Sadî'nin Gülîstân Önsözüne Yapılan Türkçe Şerhlerin Karşılaştırılmalı İncelemesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Canpolat, M. (1995), *Ali Şir Nevayî, Lisânü't-Ṭayr*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 626, Ankara.
- (2002), "Çağatay Dili ve Edebiyatı", *Türkler Ansiklopedisi* (Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, C. 8, s. 769-776, Ankara.
- Eckmann, J. (1971), *The Divan of Gadâi*, Indiana University Publications, Uralic and Altaic Series Volume: 113, USA.
- (1988), "Harezmi Türkçesi" (Çeviren: Mehmet Akalın), *Tarihî Türk Şiveleri*, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları: 73, Ankara ss. 173-210.
- (1989), "Sadî Gülîstân'ının bilinmeyen Çağatayca bir çevirisi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1968*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 286, Ankara ss. 17-29.
- (2004), *Nehcü'l-Ferâdis, Uştmaḥlarınîḡ Açuq Yolu (Cennetlerin Açık Yolu) I (Metin)-II (Tipkibasım)*, (Yayımlayanlar: Semih Tezcan, Hamza Zülfikar), Türk Dil Kurumu Yayınları: 518, Ankara.
- (2005), *Çağatayca El Kitabı*, (Çeviren: Günay Karaağaç), Akçağ Yayınları: 456, Ankara.
- Eraslan, K. (1996a), *Ali-Şir Nevâyî Nesâyimü'l-Maḥabbe Min Şemâyimi'l-Fütüvve I (Metin)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 608, Ankara.
- Gabain A.; Rachmati R. (1934), *Türkische Turfantexte VI, Das Buddhistische Sutra Σkiz YükmΣk*, Verlag der Akademie der Wissenschaften, Berlin.
- Gençosman M. N. (1990), *Baharistan Molla Camî*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 385, Şark-İslâm Klasikleri: 21, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Hacıeminoğlu, N. (1996), *Karahanlı Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 638, Ankara.
- (1997), *Harezmi Türkçesi ve Grameri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 3405, Ankara.

- (2000), *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 573, Ankara.
- İlaydın H. (1991), *Gülistan Sadi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2119, Şark-İslâm Klasikleri: 35, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Karaağaç, G. (1997), *Lutfi Divanı (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 687, Ankara.
- Karamanlıoğlu, A. F. (1989), *Seyf-i Sarâyî Gülistan Tercümesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 544, Ankara.
- Karaörs, M. (2006), 'Ali Şir Nevâyi, Nevâdirü's-Şebâb, Türk Dil Kurumu Yayınları: 877, Ankara.
- Kaya, C. (1994), *Uygurca Altun Yaruk (Giriş, Metin ve Dizin)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 607, Ankara.
- Kaya, Ö. (1996), 'Âli Şir Nevâyi, Fevâyidü'l-Kiber, Türk Dil Kurumu Yayınları: 670, Ankara.
- Kilisi Rifat (1943), *Şeyh Sadi Şirazi Gülistan, Şarktan-Garptan Seçme Eserler: 9*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul.
- Köktekin, K. (2007), *Yusuf Emirî Divanı (Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*, Fenomen Yayınları Türk Edebiyatı Dizisi: 5, Erzurum.
- Kut, G. (2003), 'Ali Şir Nevâyi, Garâ'ibü's-Şıgar (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin), Türk Dil Kurumu Yayınları: 818, Ankara.
- Mengi, M. (2007), "Eski Türk Edebiyatında nesir: gelişimi ve kaynakçası", *Eski Türk Edebiyatı Tarihi II, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 5, Bilim ve Sanat Vakfı, İstanbul, ss. 43-76.
- Olgun, İ. (1978), "Türkçe Sadi ve Hafız çevirileri", *Türk Dili Dergisi Çeviri Sorunları Özel Sayısı*, C. XXXVIII, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, ss. 117-126.
- Ölmez, Z. Kargı (1993), *Mahbûbü'l-Kulûb (İnceleme-Metin-Sözlük)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özkan, M. (1993), *Mahmûd b. Kâ-dî-i Manyâs Gülistan Tercümesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 562, Ankara.
- Özönder, F. S. Barutçu (1996), *Muhâkemetü'l-Lugateyn (İki Dilin Muhakemesi)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 656, Ankara.
- Sağol, G. (1993), *Old Turkish and Persian Inter-linear Qur'an Translations I: An Inter-linear Translation of the the Qur'an into Khwarazm Turkish, Introduction, Text, Glossary and Facsimile (Part I: Introduction and Text)*, Sources of Oriental Languages & Literatures 21, Turkish Sources XIX, Published at The Department of Near Eastern Languages & Civilizations, Harvard University, USA.

- (1995), *Old Turkish and Persian Inter-linear Qur'an Translations III: An Inter-linear Translation of the the Qur'an into Khwarazm Turkish, Introduction, Text, Glossary and Facsimile (Part II: Glossary)*, Sources of Oriental Languages & Literatures 26, Turkish Sources XXIII, Published at The Department of Near Eastern Languages & Civilizations, Harvard University, USA.
- Sertkaya, A. (2005), "Yakîni'nin Ok Yaynıng münâzarası (Giriş, Metin, Çeviri, Açıklamalar ve Tıpkıbasım)", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XXXIII, İstanbul ss. 159-206.
- Sertkaya, O. F. (1996), "Zamirlerde katmerli çekim üzerine", *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 632, Ankara ss. 17-37.
- Seyhan, T. Oral (2004), *Zahirü'd-din Muḥammed Bâbü'r Mirza, Mübeyyen Der Fıkh (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, Çağrı Yayınları: 83, İstanbul.
- Tayyar (1308), *Rehber-i Gülistan*, Matbaa-i Âmire, İstanbul.
- Tekin, G. Alpay (1994), *Alî Şîr Nevâyî, Ferhâd u Şîrîn (İnceleme-Metin)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 577, Ankara.
- Tekin, Ş. (1993), *Kuanşi İm Puser (Ses İştiten İlah)*, *Uygurca Metinler I*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 576, Ankara.
- (2001), "Eski Türk yazı dillerinin özellikleri üzerine düşünceler ve bunların teşekkülü ile Türk siyasi birlikleri arasındaki ilişkiler", *İştikakçının Köşesi*, Simurg Yayınları: 41, İstanbul ss. 121-149.
- Tekin, T. (2006), *Orhon Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 540, Ankara.
- Toparlı, R. (1998), *Hârezmlî Hâfız'ın Divanı İnceleme-Metin-Tıpkıbasım*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 696, Ankara.
- Toparlı, R.-Argunşah, M. (2008), *Mu'inü'l-Mürîd (İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 925, Ankara.
- Tören, H. (2001), *Alî Şîr Nevâyî, Sedd-i İskenderî (İnceleme-Metin)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 674, Ankara.
- Türkay, K. (2002), *Alî-Şîr Nevâyî, Bedâyi'u'l-Vasat (Üçünçü Divân)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 807, Ankara.
- Yazıcı, Tahsin (1988), "Sa'dî", *İslam Ansiklopedisi*, C. 10, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, ss. 36-41.
- (1996), "Gülîstân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 14, Türkiye Diyanet Vaskfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, ss. 240-241.
- Yıldırım, T. (2010), *Hüseyn Baykara Divânı İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım*, Hat Yayınevi, Yayın No: 2, İstanbul.
- Yüce, N. (1988), *Mukaddimetü'l-Edeb (Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 535, Ankara.

